

بررسی هویت شهری در فرآیند بازسازی بعد از زلزله (مطالعه موردی: شهر بم)

علی حاجی‌نژاد (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، نویسنده مسؤل)

ahajinejad@gep.usb.ac.ir

مهدی رمضان زاده لسبویی (استادیار گروه مدیریت جهانگردی دانشگاه مازندران)

mehdi_ra_1361@yahoo.com

سمیه محمدی آباده (کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه سیستان و بلوچستان)

mohammadisamin@yahoo.com

محمود محمودی (کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه سیستان و بلوچستان)

mahoodimahmood25@yahoo.com

چکیده

بلاای طبیعی از جمله معماهایی است که بشریت پیوسته با آن دست به گریبان بوده است، از بین بلاای طبیعی زلزله یکی از شایع‌ترین انواع مخاطرات طبیعی است که از گذشته تا کنون بیش‌ترین آسیب را بر جامعه بشری وارد نموده است. زلزله دی ماه ۱۳۸۲ بم در استان کرمان از جمله زلزله‌های بسیار زیانباری بود که آسیب‌های فراوانی به لحاظ تلفات انسانی و شدت و بعد تخریب کالبدی به همراه داشت. آشکار است که بعد از حادثه بازسازی و برگشت به حالت عادی یک از وظایف سنگین برنامه‌ریزان است. یکی از اصولی که در بازسازی باید مورد توجه قرار گیرد، حفظ هویت شهر است به گونه‌ای که با یک نگاه به شهر بتوان گفت که این همان شهر قبلی است که بازسازی شده، نه شهر جدید. در غیر این صورت تنها نامی از آن شهر باقی خواهد ماند و هیچ تضمینی برای بازگشت مردم وجود نخواهد داشت. شهر بم به دلیل ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی خاص خود که به خصوص در فضاهای مسکونی و عمومی آن نمودار بود دارای ارزش‌های کیفی ویژه‌ای بود که در راستای اجرای یک بازسازی موفق و همگام با خواسته‌های سانه‌دیدگان شناخت، سنجش و ارزش‌گذاری این مؤلفه‌ها بسیار حائز اهمیت است. بر این اساس هدف اصلی این تحقیق بررسی ابعاد مختلف حفظ هویت شهر در فرآیند

بازسازی مانند جاذبه‌های منحصر به فرد تاریخی نظیر ارگ بم و هویت طبیعی (ویژگی خانه باغی) و هویت کالبدی، اجتماعی است. این تحقیق به لحاظ روش، پیمایشی و مبتنی بر استفاده از ابزار پرسشنامه است. به منظور تحلیل متغیرهای مورد مطالعه، از نرم‌افزار SPSS و روش‌های آماری-همبستگی، رگرسیون و آزمون‌های آماری پارامتریک T برای متغیرهای مستقل استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد در فرآیند بازسازی بسیاری از جنبه‌های هویتی و نشانه‌ای شهر بم مورد غفلت واقع شده است؛ از جمله از بین رفتن بافت خانه باغی شهر بم که نتیجه طبیعی و تبعی آن کاهش حس تعلق مکانی شهروندان بوده است.

کلیدواژه‌ها: زلزله، بازسازی، هویت تاریخی، هویت طبیعی، بم، ایران.

۱- مقدمه

شهرها مجموعه بناهایی هستند که تحت سیطره پیش‌سستی و آداب و رسوم آن متأثر از محدودیت‌های اقلیمی و فنی شکل گرفته و ناگزیر دارای هم‌آوایی است (حجت، ۱۳۸۴: ۵۹). از طرفی دیگر مجموعه این موارد حس مکان را به وجود می‌آورد در حوزه پدیدارشناسی حس مکان، حقیقت مکان است و بیشتر به معنای ویژگی‌ها و خصصت‌های غیر مادی یا شخصیت مکان به کار می‌رود، مرحله تعلق به مکان است که از جایگاه بالایی برخوردار است در واقع تعلق به مکان بر پایه حس مکان به وجود می‌آید و فراتر از آگاهی استقرار در یک مکان است. در نتیجه فرد خود را جرئی از مکان می‌داند (فلاح، ۱۳۸۴: ۳۷). تعلقات مکان می‌تواند در اثر عوامل مختلفی مانند جاذبه‌های تاریخی، خاطرات گذشته و مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی به وجود آید. از نظر فریتز استیل عوامل کالبدی زیادی مانند تناسب، اندازه مکان، فضا و بافت هستند که در حس مکان تأثیر دارند. او همچنین هویت تاریخی، تخیل و توهم، راز و رمز، لذت، شگفتی، امنیت، سرزندگی، شور و خاطره را از مهم‌ترین عوامل در حس مکانی می‌داند. همچنین لینچ معتقد است که فضا باید هویت قابل ادراکی داشته باشد تا حس مکان ایجاد کند (فلاح، ۱۳۸۵: ۶۳).

با توجه به موارد مطرح شده، بلایای طبیعی امروزه شهرها را تهدید می‌کنند و گاه آسیب‌های فراوانی را برای شهرها به همراه داشته‌اند. زلزله دی ماه ۱۳۸۲ بم از آن دسته بلایای طبیعی بود که در مقیاس وسیع موجب تخریب بافت مسکونی و از بین رفتن زیر ساخت‌ها شد. در اثر این زمین لرزه مخرب،

۸۰ درصد ساختمان‌ها کاملاً تخریب شدند، حدود ۱۷ درصد تخریب با آسیب‌های اساسی به سازه (غیر قابل بهره داری)، حدود ۲/۸ درصد ساختمان‌ها آسیب‌های غیر سازه‌ای و حدود ۰/۲ درصد نیز آسیب جزئی دیدند (محمدی‌آباد، ۱۳۸۷: ۸۲)، همچنین ارگ تاریخی بم آسیب کلی و اساسی دید، بیشتر سکونتگاه‌های روستایی و نیز قنات‌ها و شبکه‌های آب و برق و مخابرات تخریب و کلیه نظامات و ارتباطات درون شهری متلاشی گردید. این فاجعه ملی موجب کشته شدن نزدیک به ۳۲۰۰۰ نفر و زخمی شدن حدود ۲۵۰۰۰ نفر گردید (گزارش دبیر خانه ستاد راهبری و سیاستگذاری بم، ۱۳۸۳). در این گونه موارد بازسازی تنها گزینه مناسب می‌باشد. به هر جهت بم خراب شده است و از نو باید ساخته شود بم باید بر اساس الگویی ساخته شود که طی سال‌ها با فرهنگ مردم و ویژگی‌های اقلیمی، هویت تاریخی، فرهنگی منطقه تناسب داشته باشد.

در واقع بازسازی، همه جنبه‌های حیات را دربرمی‌گیرد. در مورد رابطه بازسازی و هویت باید از گذشته شهر و پیشینیان الهام گرفت. در پی یک سانحه تخریب‌ها دارای ابعاد مختلف کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، روانی هستند و به دنبال این موضوع بازسازی پس از سانحه نیز دارای ابعاد مختلفی است (احمدی، ۱۳۷۱: ۱۱۱). می‌توان گفت بازسازی در واقع ترکیبی از فرایندهای اجتماعی، روان‌شناختی، فرهنگی، اقتصادی، معماری و سیاسی است (آیسان و دیویس، ۱۹۹۳: ۱). هدف اصلی این مقاله هم بررسی جنبه‌های هویتی در فرآیند بازسازی از دیدگاه ساکنان شهر بم است.

۲- پیشینه تحقیق

مطالعات زیادی در زمینه بازسازی پس از حادثه صورت گرفته است (Shaw, 2006; Shah, 2005; Pardasani, 2006; Konishi, 2005). یکی از این مطالعات توسط هاس^۱ صورت گرفته که جزو اولین پژوهش‌ها در زمینه بازسازی پس از وقوع بلایای طبیعی به‌شمار می‌رود. فریزما^۲ در سال ۱۳۷۹ پژوهشی را در رابطه با اثرات بلندمدت بلایای طبیعی انجام داد. همچنین رایت^۳، جغرافیدان معروف، هم در سال ۱۹۷۹ مقاله‌ای با عنوان "پس از پاکسازی ضایعات: اثرات بلند مدت بلایای

1. J. Eugene Hass
2. H. Paul Friesema
3. James D. Wright

طبیعی" منتشر ساخت. گروه مطالعاتی هاس تشریح فرآیند بازسازی و شناخت فرصت‌های کاهش اثر فاجعه را در طول فرآیند بازسازی بررسی کردند. در سال‌های اخیر هم مطالعاتی توسط بولین^۱، یزر^۲ و رابین^۳ صورت گرفته است که بیشتر اثرات بلند مدت اقتصادی و تاثیر آن بر خانوارها را مورد بررسی قرار دادند (دراک، ۱۳۸۳: ۳۰۳). در سال ۲۰۰۴ راجیب شاو بعد از تسونامی هند فرآیند بازسازی را مورد بررسی قرار داد، او همچنین آسیب‌پذیری را در فرآیند بازسازی مورد بررسی قرار داد (shaw, 2006: 5).

۳- مبانی نظری

هویت محیط، تعیین‌کننده نگرش هر انسان در محیط زندگی‌اش است. هویت در انسان انگیزه و نشاط ایجاد می‌کند. در فضای بی‌هویت همه افراد با یکدیگر و محیط زندگی شان بیگانه هستند. هویت تکامل فکری افراد را جهت می‌بخشد، آن را شفاف می‌سازد و افراد را نسبت به محیط زندگی شان امیدوار می‌سازد (مخبری، ۱۳۸۳: ۷). فرهنگ فرانسوی روبرت، هویت را ویژگی یک واحد می‌داند که برای آن واحد به صورت متمایز کننده باقی می‌ماند. فرهنگ انگلیسی و بستر نیز با چنین رویکردی، هویت را وضع، حالت یا واقعیتی می‌داند که اجازه این همانی می‌دهد؛ یعنی وضعیت یا حالتی که اجازه می‌دهد یک شخص یا یک چیز متمایز باشد.

تاریخ یکی از مؤلفه‌های اصلی هویت قلمداد شده است (حمیدی، ۱۳۸۵: ۱۲) تاریخ مجموعه‌ای از تجارب و حوادث طی سده‌های متمادی است که روی هم رفته بعدی از ابعاد شخصیتی (تشخص و تمایز) یک ملت را می‌سازد. به همان سان که تجارب یک ملت افزون می‌شود، شخصیت و هویت او نیز تکامل، تحول یا تغییر می‌یابد. تعریفی که ایرانیان پیش از اسلام از هویت خود داشته‌اند با تعریف ایرانیان در قرن پانزدهم هجری بسیار متفاوت است تا جایی که طبق تعریف مصداقی هزار و پانصد سال پیش (بدون تجرید نظری) ایرانیان قرن پانزدهم هجری از منظر ایرانیان دوران هخامنشی شاید ایرانی تلقی نشوند. نسبی بودن مفهوم هویت و تاریخی بودن آن به همین معنی است و چنین پیامدی دارد.

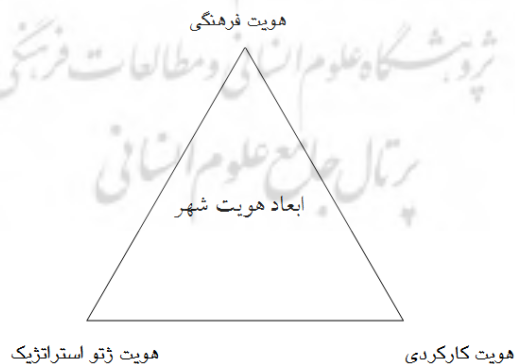
1. Robert C. Bolin
2. M. Yezer
3. B. Rubin

آنگاه که پای تاریخ و تحلیل تاریخی در تعریف هویت باز شود، ناگزیر از پذیرش تکامل و تحول تاریخی مفهوم هویت و به همین سان پذیرش نسبیّت تاریخی آن هستیم (اشتریان، ۱۳۸۵: ۵). هویت فرهنگی برآیند، هویت مذهبی، ملی و فردی است. یعنی شناسنامه جامعه است که به وسیله سنت‌های جامعه شکل می‌گیرد. عناصر سازنده هویت ملی تاریخ، سرزمین و جغرافیا، پیشینه سیاسی و حکومت، موارث فرهنگی، دین و مردم هستند (علی اکبری، ۱۳۸۵: ۱۰-۸).

۳-۱- مفهوم بازسازی

این واژه در ادبیات شهرسازی از جمله برنامه‌ریزی شهری و طراحی شهری، برنامه‌ریزی توسعه، عمران، معماری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری به کار می‌رود، بازسازی در پیشینه تمام رشته‌های مختلف، عناصر و فضاهای کاملاً فرسوده و تخریب شده که علاوه بر کالبد، کارکرد آن‌ها هم از بین رفته، به کارگرفته می‌شود (شماعی، ۱۳۸۵: ۵۴). بازسازی در واقع ساخت‌وساز اجباری است که به صورت اجباری صورت می‌گیرد. بازسازی فرآیندی است شامل نه تنها تجدید بنای ساختمان‌های فیزیکی جامعه، بلکه التیام بخشیدن و درمان ناراحتی‌های روانی ساکنان منطقه بلا دیده است (ای. درابک، ۱۳۸۳: ۲۹۹). دوران بازسازی فرصتی بسیار مغتنم برای توجه بیشتر و انجام اقدامات مؤثرتر کاهش اثر فاجعه است.

شکل ۱: ابعاد کلان هویت شهر از دید فن هاتام

مأخذ: (van Houtum, 2001: 755)

۳-۲- دیدگاه‌های بازسازی

برای اقدام به برنامه‌ریزی بازسازی سه سؤال اساسی مطرح می‌شود:

- ۱- آیا طراحی، بازسازی تکرار دقیق آنچه بوده است، می‌باشد؟
  - ۲- آیا طراحی، بازسازی یک تغییر الگوی به تمام معنا در مقابل مفاهیم و ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی و محیطی مسلط است؟
  - ۳- آیا طراحی، بازسازی پیوند گذشته با حال و معاصر کردن کالبد پیشین است؟ (کوپ، ۱۳۶۶، پیشگفتار)
- در برنامه‌ریزی بازسازی پس از سانحه سه دیدگاه مطرح است:
- دیدگاهی که معتقد است بازسازی، یعنی دوباره‌سازی آنچه که قبل از زلزله در شهر وجود داشته است.
  - دیدگاهی که معتقد است در جریان بازسازی باید تحولات اساسی در جامعه و شهر سانحه دیده اتفاق بیافتد.

• دیدگاه سوم که تلفیقی از دو دیدگاه قبلی است.

تجارب جهانی نشان می‌دهد که دیدگاهی که در آن بازسازی را صرفاً به مفهوم دوباره‌سازی آنچه که قبل از سانحه وجود داشته و در جریان آن تخریب شده است تلقی شود، مورد سؤال بوده زیرا بازسازی می‌تواند مفهومی فراتر از دوباره‌سازی دقیق آن چه که نابود شده است داشته باشد. نقطه مقابل دیدگاه فوق، اندیشه‌ای است که بازسازی را به مفهوم ایجاد تحولات اساسی و ارتقای سطح توسعه اقتصادی- اجتماعی منطقه سانحه‌دیده می‌داند و آن را فرصتی مناسب برای ایجاد تحول همه جانبه در وضعیت منطقه در جهت بهبود ساختارهای اقتصادی- اجتماعی و کالبدی آن می‌داند. تجربه‌ها نشان داده است که این دیدگاه نیز در برنامه‌های بازسازی موفق نبوده است. در بین دو دیدگاه فوق دیدگاهی را می‌توان مطرح کرد که بازسازی را نه تنها دوباره‌سازی دقیق همان شرایطی می‌داند که قبلاً وجود داشته، نه ایجاد تحول اساسی در منطقه سانحه دیده، بلکه بازسازی را ترمیم خرابی‌های ناشی از سانحه و به موازات آن اصلاح نارسائی‌های قبلی منطقه می‌داند. اما این اصلاح نارسایی‌ها به معنای ایجاد دگرگونی اساسی در سطح توسعه اقتصادی- اجتماعی منطقه نیست، بلکه رفع اشکالات و نارسایی‌های قبلی است که به سادگی در جریان بازسازی شهر و منطقه امکان‌پذیر است و بر این اساس بازسازی فرصتی مناسب برای رفع این نقایص پدید آورده است (احمدی، ۱۳۷۹: ۷۴).

۳-۳- الزامات یک بازسازی موفق

همان‌طور که (شکل ۲) نشان می‌دهد، هویت شهری در فرآیند بازسازی به توان یکی از مؤلفه‌های مهم باید در نظر گرفته شود. در مورد شهرهایی که کارکرد خاصی به همراه دارند، در فرآیند بازسازی باید بیش از این موارد به آن‌ها توجه شود. حفظ هویت شهر به معنای حفظ تداوم تاریخی و پیوند شهر با گذشته خویش، حفظ شخصیت، خصوصیات و سیمای قبلی شهر در هنگام بازسازی است؛ یعنی در حقیقت بازگرداندن روح شهر به آن است. یکی از اصولی که در بازسازی باید مورد توجه قرار بگیرد حفظ هویت شهر است به گونه‌ای که با یک نگاه به شهر بتوان گفت که این همان شهر قبلی است که بازسازی شده و نه شهر جدید در غیر این صورت تنها نامی از آن شهر باقی خواهد ماند و هیچ تضمینی برای بازگشت مردم وجود نخواهد داشت (احمدی، ۱۳۷۱: ۱۲۰)

روش‌های حفظ هویت شهر عبارت‌اند از:

- در جاسازی شهر
  - بازسازی و حفظ شبکه‌های قدیمی
  - مشابه‌سازی مرکز شهر، بازار، میدین و چهارراه‌های مهم
  - مشابه‌سازی بناهای شاخص و ارزشمند و آثار باستانی و با هویت شهر (احمدی، ۱۳۷۱: ۱۲۱)
- یکی از دیدگاه‌هایی که به هنگام بازسازی شهرهای سانحه دیده مطرح می‌شود، جابه‌جایی شهر در مقابل درجاسازی است. این دیدگاه به دلیل حل مشکلات زیست‌محیطی، جلوگیری از آسیب‌پذیری و تخریب شهر در اثر سوانح آینده و... مطرح شد، اما تجربیات موجود گواه آن هستند که این تفکر مناسب نبوده و این گونه طرح‌ها در طولانی مدت از دیدگاه رضایت مردمی موفق نیستند. برخی دلایل آن عبارت‌اند از:
- ارزش‌های فرهنگی، نمادین و تاریخی سرزمین تخریب شده برای ساکنان آن به آسانی قابل انتقال به زمین جدید نیست.

- وابستگی به زمین، نوع الگوهای همسایگی و مجاورت آشنایان و اقوام از امنیت مسکن برای ساکنان مهم‌تر است (آیسان و دیویس، ۱۹۹۳: ۵۳). به هر جهت لینچ اعتقاد دارد که ما انسان‌ها، خود شهرهای خود را طراحی می‌کنیم گرچه این طراحی ناقص باشد (وهازاده، ۱۳۸۵: ۹۴). در بافت‌هایی که معرف

هویت شهر هستند، ارزش‌هایی نهفته است که پس از بروز سوانح و به هنگام بازسازی به منظور رسیدن به یک بازسازی موفق باید مد نظر قرار گیرند. این ارزش‌ها عبارت‌اند از:

۳-۱-۳- شأن فرهنگی - تاریخی بافت

میان ساختمان و نوع استفاده‌ای که از آن صورت می‌گیرد، رابطه‌ای متقابل برقرار است. بنابراین امروزه سوق دادن کاربری‌هایی که بعد فرهنگی - اجتماعی دارند به سوی بناهای واجد ارزش فرهنگی و تاریخی از عمده‌ترین روش‌های حفظ و نگهداری این ساختمان‌ها است. بعد از وجود بلایای بزرگ، زیرساخت‌ها و بافت مسکونی در شهر از بین می‌رود. با توجه به این‌که بهترین فرصت برای رعایت اصولی در برنامه‌ریزی و توسعه شهر فراهم می‌آید، برنامه‌ریزان باید از اصولی پیروی کنند. در این زمینه (شکل ۲) اقدامات مناسب برای یک بازسازی را نمایش می‌دهد. همان‌طور که (شکل ۲) بیان می‌کند حفظ هویت شهر به عنوان یکی از اقدامات مورد نیاز برای بازسازی بعد از بلایای طبیعی به شمار می‌رود.

شکل ۲: اقدامات مورد نیاز برای یک بازسازی موفق

مأخذ: اورنگ، ۱۳۸۶: ۴۳

۳-۲-۳- الگوی حفظ هویت

شهر کلیتی از اجزاست، میدان‌ها و خیابان‌های قدیمی عناصر اصلی حیات شهر هستند. خیابان‌ها و میدان‌های امروزی در شهر باید در ارتباط با محیط جغرافیایی به شکلی طراحی شوند که هماهنگ با ساختارهای منسجم و موزون فضاهای جغرافیایی باشند (شماعی و احمدپور ۱۳۸۵: ۲۴۸). لینچ در مطالعات خود هویت را به عنوان یکی از ویژگی‌های اصلی شهرها برمی‌شمارد. او معتقد است که هویت

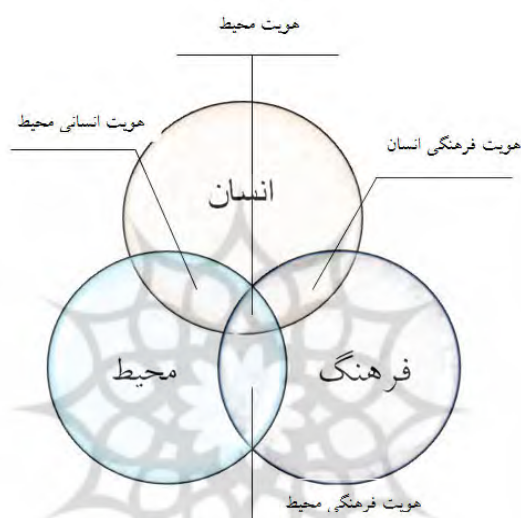

در کنار ساختار این امکان را به ما می‌دهد که فضا و زمان را در شهرها بشناسیم (بهزادفر، ۱۳۸۶: ۳۸). در فرآیند بازسازی هر مکان که طراحی می‌شود باید هویتی داشته باشد که در نظرآوردن و درک ذهنی آن میسر باشد. برای شهر و محیط زندگی انسان نیز، همانند هر اثر انسانی دیگر، می‌توان هویتی قائل شد، که این هویت ضمن آنکه منبعث از تفکر و هویت انسانی است، مقوم آن نیز می‌باشد. در این زمینه همانند هویت انسان، مراتب و انواعی از هویت را می‌توان مورد شناسایی قرار داد که تمرکز بر یک یا چند نوع و غفلت از انواع دیگر معمولاً سبب عدم درک صحیح از تأثیر متقابل هویت‌ها می‌باشد. برای یک عنصر یا فضای شهری، مراتب هویتی مختلفی را می‌توان تشخیص داد که اهم این مراتب عبارت‌اند از: هویت شکلی، هویت ظاهری، هویت معنایی، هویت تاریخی، هویت عملکردی، هویت فرهنگی و هویت محیطی (نقی زاده، ۱۳۸۶: ۳۴۲). نکته مهم در مطالعه این مراتب هویتی، آن است که از یکدیگر مجزا و منفک نیستند و عموماً هم‌پوشانی‌هایی با یکدیگر دارند، به عبارت دیگر هر کدام از این مراتب بر شکل‌گیری و ظهور ویژگی‌های سایر مراتب هویتی تأثیر دارند. علاوه بر مباحث هویتی مربوط به خود شهر، مباحث هویت فردی در این زمینه هم دارای اهمیت است. یک از این مباحث هویت فردی حس مکان، تعلق مکانی می‌باشد. در همین زمینه مطالعاتی که در مینه سوتای شمالی برای سنجش کیفیت محیط‌های سکونتی انجام داده‌اند، سه مؤلفه حس مکان، احساس تعلق مکانی و هویت مکان را به عنوان عوامل تأثیرگذار بر کیفیت محیط در نظر گرفتند. در این مطالعات آمده است که مفهوم کیفیت محیط از ترکیب مطالعات زیست محیطی، اقتصادی، جغرافیایی و اجتماعی با حس مکان به وجود آمده است.

لارکین در سال ۱۹۹۸ عنوان کرده است که حس مکان از تجربیات شخصی افراد استنباط می‌شود. کانتربیل در سال ۱۹۹۸ حس مکان را به این صورت تعریف می‌کند: "حس مکان یک مفهوم شخصی و گردآمده از تجربیات افراد است که در یک مکان فیزیکی خاص و بر اساس ترجیحات افراد و یا نقشی که آن مکان در زندگی روزانه افراد ایفا می‌کند، معنا پیدا خواهد کرد (Dorr, 2002: 6-10)". هویت مکانی نیز یک مفهوم مشابه است. هویت مکانی، بعد جغرافیایی یک مکان است که با وابستگی‌های احساسی از تجربیات شخصی و منحصر به فرد و ارزش‌های افراد ترکیب می‌شود (Hummon & Cuba, 1993: 123)، (اورنگ، ۱۳۸۶: ۲۸). شکل زیر به نوعی تعریف علم جغرافیا از نظر گریفیت تیلور را مطرح می‌کند، به باور او جغرافیا علم روابط متقابل انسان و طبیعت

است (شکویی، ۱۳۷۷: ۱۸). از ترکیب سه عامل انسان، محیط و فرهنگ چهار محیط ترکیبی به وجود می‌آید. نقطه تلاقی به عامل هویت محیط را شکل می‌دهد. در فرآیند بازسازی هم هویت محیط که تبیین کننده رابطه انسان، محیط و فرهنگ است، بسیار مهم می‌باشد. (شکل ۳)

شکل ۳: ارتباط انسان، فرهنگ و محیط و نسبت آن‌ها با هویت

مأخذ: نقیب زاده، ۱۳۸۶: ۳۳۰

۳-۴- جمع‌بندی نظریه‌ای

شناخت عوامل روح مکان، هویت فرهنگی و مکانی و شناسه‌های محلی می‌تواند در مقیاس‌های مختلف زندگی به بازآفرینی تصویر ذهنی از شهر پیش از زلزله و احیای نمادها و نشانه‌های فرهنگی آن کمک نماید. مردم در طول زمان به محیط اطراف خود شکل می‌دهند و آن را به هویتی آشنا و متعلق به خود تبدیل می‌نمایند؛ در عین حال با محیط طبیعی و دست ساخت خود هویت می‌یابند. شناخت سنت سکونت، ساختار اجتماعی و شیوه‌های معیشت مردم بم زمینه‌ساز حفظ هویت محلی و منطقه‌ای آن است. چنین شناختی بستر مناسبی را برای مشارکت عملی و واقعی مردم در امور اجتماعی و بازآفرینی

حس اجتماع محلی فراهم می‌آورد. در مقیاس خرد، باغ - خانه محور هویتی زندگی بومی و بستر روابط خانوادگی و ظرف شکل‌گیری ساختار خانواده و آسایش روانی اعضای آن است.

تنها احیای اجتماع محلی و مشارکت نهادهای محلی که رابط مناسبی میان مردم و مجریان بازسازی می‌باشند، می‌توان به برنامه بازسازی کالبدی موفق دست یافت. در حالی که بازآفرینی کالبدی صرف، نمی‌تواند بنیانی قوی برای ترمیم ساختار اجتماع محلی باشد. بازآفرینی محیط فرهنگی، تابعی است از احیای موزون زندگی در باغ - خانه و بازآفرینی و ترمیم روابط محلی از طریق حفظ هویت باغ - کوچه و نهادهای محلی و حفظ ترکیب کلی فضای طبیعی شهر از طریق احیای قنات‌ها و باغ‌های نخل و مرکبات و گیاهان پراکنده در فضاهای عمومی و آثار تاریخی و فرهنگی شهر و ارگ بم (عینی‌فر، ۱۳۸۳: ۳۳)

در این تحقیق سعی شده است با توجه به نظریات لینچ هویت شهری بم در فرآیند بازسازی بعد از زلزله مورد بررسی قرار گیرد و دریابیم که آیا در جریان بازسازی، هویت منحصر به فرد شهر بم که همان ویژگی خانه باغی آن و هویت فرهنگی، تاریخی آن، در نظر گرفته شده یا مورد غفلت واقع شده است. (شکل ۴)

شکل ۴: مدل مفهومی تحقیق

۴- روش شناسی

این تحقیق به لحاظ روش از نوع پیمایشی مبتنی بر پرسشنامه است. فرآیند بازسازی به عنوان متغیر مستقل و هویت به عنوان متغیر وابسته تحقیق در نظر گرفته شده‌اند. این تحقیق در راستای پاسخ‌گویی به دو سؤال اصلی زیر صورت گرفته است:

۱- آیا در فرآیند بازسازی شهر بم جنبه‌های مختلف هویتی شهر مورد توجه قرار گرفته است؟

۲- آیا میان بازسازی و هویت شهری رابطه معنی‌داری وجود دارد؟

برای درک و پاسخ‌گویی به دو سؤال بالا ابتدا با مطالعه ادبیات موضوع و شناخت از منطقه مورد مطالعه، هویت به زیر شاخص‌های بعد فرهنگی، بعد اجتماعی، بعد طبیعی و مهم‌تر از همه بعد تاریخی طبقه‌بندی شده است. در مرحله بعد هر یک از ابعاد هویت به دو یا چند گویه تقسیم شده است. برای نمونه هویت تاریخ شامل ارگ بم، بازار بم و موقعیت باغ شهر. البته هر یک از این‌ها می‌تواند در بعد فرهنگی و اجتماعی هم قرار گیرد. با توجه به این‌که برنامه‌ریزی شهر و بازسازی شهر بم برای زندگی انسان‌ها می‌باشد، هویت فردی با دو گویه حس مکانی و تمایل به ماندگاری مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین در مورد نشانه‌های شهری ارگ بم به عنوان نماد و تداعی‌کننده نشانه شهر و در کنار این نماد اصلی نمادها و نشانه‌های دیگر شهری هم در فرآیند بازسازی از دید جامعه نمونه مورد ارزیابی قرار گرفته است.

بدین منظور کل جامعه آماری بر اساس هدف تحقیق گروه خانوارهای ساکن در بم می‌باشند که در فرآیند بازسازی قرار داشته‌اند. تعداد نمونه هم از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای نسبی با حجم نمونه ۲۸۰ نفر (روش کوکران) استفاده شد. سطح پایایی سؤالات پرسشنامه در این تحقیق بر اساس ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۵ محاسبه شده است که از ضریب اعتماد بالایی برخوردار است. براساس هدف تحقیق و بررسی اولیه میدانی به منظور تحلیل و استنتاج، بسته به نوع داده، مقیاس متغیرها و اهداف مورد نظر از روش آماری توصیفی نظیر میانگین، روش‌های تحلیل آماری نظیر هم‌بستگی و رگرسیون استفاده شده است.

۴-۱- منطقه مورد بررسی

شهر بم در دشت وسیعی در جنوب شرقی استان کرمان به فاصله ۱۹۰ کیلومتر از کرمان واقع شده است. این شهر، مرکز شهرستان بم، در سر راه کرمان، زاهدان واقع است. طول آن ۵۸ درجه و ۲۱ دقیقه و ۴۲ ثانیه، عرض آن ۲۹ درجه و ۵ دقیقه و ۲۷ ثانیه است. شیب عمومی شهر از جنوب غربی به شمال شرقی و در حدود درصد است. مساحت آن ۱۹۳۷۴ کیلومتر مربع و از سطح دریا ۱۰۷۶ متر ارتفاع دارد. در شمال شهر رودخانه "آوردی" قرار دارد. بم از شمال به شهرستان کرمان و لوت زنگی احمد، از جنوب به کوهستان نمدا و شاه، از شرق به شهرستان زاهدان و از غرب به شهرستان جیرفت محدود است. این شهرستان را به دو بخش می‌توان تقسیم نمود: جلگه و دامنه و نواحی کوهستانی (سازمان مدیریت استان کرمان، ۱۳۸۲). در سحرگاه روز جمعه ۵ دی ماه ۱۳۸۲، برابر با ۲۶ دسامبر ۲۰۰۳ ساعت ۵ و ۲۶ دقیقه و ۵۷ ثانیه زلزله ای ویرانگر به عمق کانونی ۷ کیلومتر از سطح زمین و بزرگی $M_w = 6.3$ در مقیاس ریشتر، شهر تاریخی بم و پروات و روستاهای اطراف را به شدت لرزاند و باعث تلفات و خسارات مالی و جانی جبران‌ناپذیری گردید (گزارش دبیر خانه ستاد راهبری و سیاست‌گذاری بم، ۱۳۸۳).

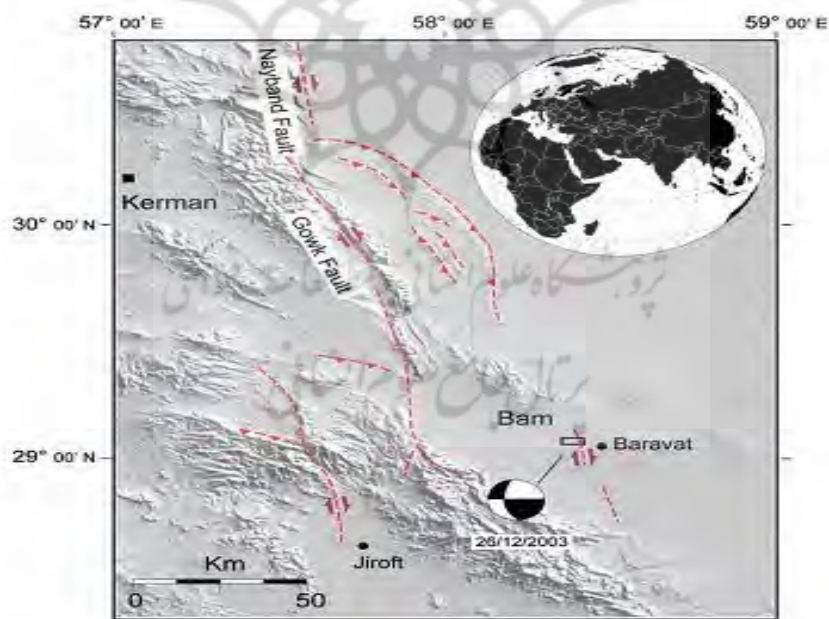
در پی این زلزله شهر بم با ۷۰۰۰۰ نفر جمعیت حدود نصف جمعیت خود را از دست است، تخریب گسترده‌ای در بافت شهر شده است (مهندسين مشاور آرمانشهر، ۱۳۸۳، الف، مقدمه). به دنبال این سانحه حیات اقتصادی شهر به کلی از هم پاشید. شهر بم قبل از سانحه شهری با بافت تاریخی و کالبدی با ارزش و ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی خاصی بود که پس از سانحه به دلیل فروپاشی نظام سکونتی و اقتصادی شهر و اثرات سوء روانی، کیفیت محیط شهر دچار دگرگونی شد (اورنگ، ۱۳۸۶، ۷).

سرانه واحدهای مسکونی در شهر بم به طور متوسط ۳۸۰ متر مربع است که این سرانه بالاتر از وضعیتی است که در دیگر شهرهای کشور است و نشان می‌دهد که به طور عموم بم در انطباق با فضای سبز و باغات بوده که به زندگی خود در این شهر ادامه می‌داده‌اند (حناچی، ۱۳۸۳: ۵). بم تنها یک شهر کوچک نیست، بلکه فرازی از تاریخ طولانی کشور است، گنجینه‌ای از فرهنگ و میراث این سرزمین است. بم در شهرسازی ایران، نمونه‌ای نادر از باغ شهرهای جهان در منطقه‌ای کویری محسوب می‌شد و با نخلیاتش از شهرهای توانمند اقتصادی منطقه است.

شهر بم در سرشماری سال ۱۳۸۵ دارای ۷۵۲۱۵ نفر جمعیت بوده است. براساس نرخ رشد جمعیت در سرشماری‌های چهار دوره پیش از سال ۱۳۸۵ که به ترتیب برای دوره‌های ۵۵-۱۳۴۵، ۶۵-۱۳۵۵، ۷۵-۱۳۶۵ و ۸۵-۱۳۷۵ برابر ۳/۵۳، ۵/۱۱، ۳/۲۹ و ۰۰۰ درصد بود، جمعیت شهر را در سال ۱۳۸۲ و پیش از زلزله، قریب به ۹۲۳۶۱ نفر تخمین می‌زنند. پس از وقوع زلزله در دی ماه سال ۱۳۸۲ جمعیت شهر به ۶۶۳۳۲ نفر رسیده بود (مهندسین مشاور آرمانشهر، ۱۳۸۳، ۱۵۱).

نرخ خانوار در شهر بم پیش از زلزله ۵/۱ بوده است که پس از آن به ۳/۱ و تعداد خانوار به ۱۷۵۰۰ خانوار رسیده بود؛ اما از آن جا که بعد از بلایای طبیعی و از بین رفتن بخشی از خانواده، خانوارها نیاز به ترمیم روحی و روانی خود دارند، معمولاً میزان زاد و ولد افزایش یافته و این افزایش بر بعد خانوار تأثیر خواهد گذاشت. بر این اساس جمعیت شهر بم در سال ۱۳۸۴ از نرخ رشد سابق خود پیروی نکرده و از آن بیشتر است. برآورد شده که بعد از خانوار در سال ۱۳۸۴ به ۳/۴ نفر و تعداد خانوار به ۲۱۳۵۲ خانوار رسیده است (مهندسین مشاور آرمانشهر، ۱۳۸۳، ب، ۱۳۶). (شکل ۵)

شکل ۵: تصویر ماهواره‌ای منطقه مورد مطالعه

مأخذ: میکله، ۲۰۰۷

۵- یافته‌ها

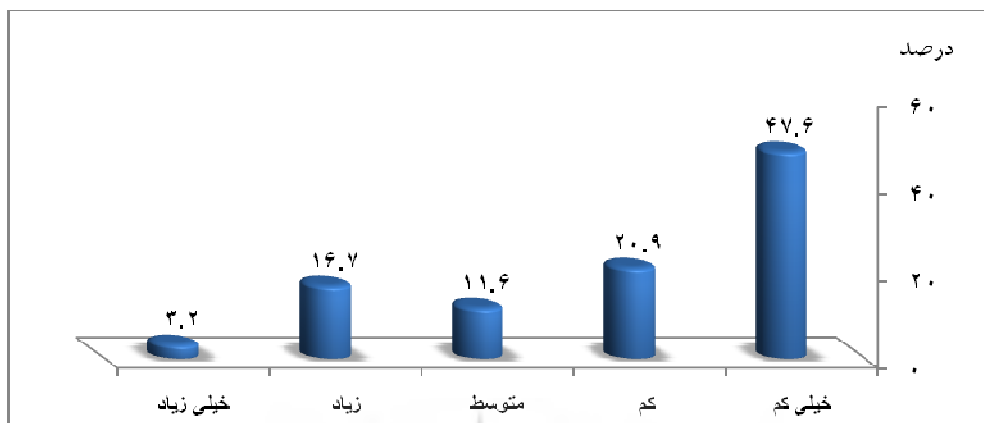
یکی از فعالیت‌هایی که در بعد از وقوع حوادث طبیعی باید مورد توجه قرار گیرد، بازسازی مناطق آسیب دیده است. در برنامه‌های بازسازی مناطق آسیب دیده توجه به ارزش‌های تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و هویتی شهروندان که اصلی‌ترین معیارها برای افزایش میزان رضایت ساکنان به‌شمار می‌آید. شهر بم دارای یک هویت باغ‌شهری کهن است که در اثر زلزلهٔ مرگبار دی ماه ۱۳۸۲ به‌طور کل نابود شده است. بر همین اساس اولین سؤال از جامعه پاسخ‌گویان در مورد هویت، باغ‌شهری بم می‌باشد که شهروندان در آن زندگی و آن را درک کرده‌اند. همانطوری که (شکل ۶) نشان می‌دهد، ۵۶/۹ درصد پاسخ‌گویان در برابر سؤال رعایت هویت باغ‌شهری در فرآیند بازسازی، گزینه کم و خیلی کم را انتخاب کرده‌اند و تنها ۱۵/۵ درصد آن‌ها گزینه زیاد و بسیار زیاد و ۲۷/۶ درصد هم گزینه متوسط را انتخاب کرده‌اند.

شکل ۶: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان در برابر رعایت هویت باغ‌شهری شهر بم در بعد از بازسازی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

شکل ۷: توزیع فراوانی پاسخ گویان در برابر رعایت هویت تاریخی شهر بم در بعد از بازسازی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در این تحقیق فرض H_0 بیانگر آن است که پس از بازسازی، جنبه‌های هویتی شهری در بم لحاظ نشده است؛ اما H_1 (فرضیه مخالف) بیان کننده این مفهوم است که در فرآیند بازسازی بعد از زلزله بم بازسازی جاذبه‌های هویتی از دید جامعه نمونه مطلوب برآورد شده است. در همین راستا همان‌طور که (جدول ۱) نشان می‌دهد، سطح معناداری محاسبه شده در خصوص رد فرضیه H_0 در سطح 0.01 معنادار نیست. چون $Sig > 0.05$ بزرگتر است پس فرضیه H_1 رد می‌شود و می‌توان H_0 را پذیرفت. این بدان معنا است که در فرآیند بازسازی شهر بم نیازها و خواسته‌های مردم در رابطه با هویت باغ‌شهری رعایت نشده و مردم از این وضعیت رضایت ندارند. با توجه به این‌که در پرسشنامه از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت استفاده و رتبه‌های ۱ تا ۵ به پاسخ‌ها اختصاص داده شد و امتیاز ۱ نشان دهنده میزان استفاده بسیار کم از فرصت‌های توسعه معیارهای کالبدی منتخب و امتیاز ۵ نشان دهنده میزان استفاده بسیار زیاد است. بدین ترتیب عدد $2/5$ به عنوان میانه نظری پاسخ‌ها انتخاب شد. سپس میانگین پاسخ‌ها در هر متغیر با عدد $2/5$ مقایسه شده است که میانگین بدست آمده در مورد متغیر هویت باغ‌شهری ($2/3$)، از عدد میانه نظری پایین‌تر است و می‌توان ادعا کرد که مردم بیشتر گزینه‌های کم و خیلی کم را انتخاب کرده‌اند. همچنین سطح معناداری محاسبه شده در ناحیه آلفای 0.05 برابر با 0.27 می‌باشد که حاکی از توافق معنادار نگرش‌های پاسخ گویان می‌باشد. نکته جالب توجه در مورد یافته‌های این تحقیق نظرات پاسخ گویان در

برابر هویت تاریخی است. بر اساس نظرات جامعه نمونه (شکل ۷)، بیش از ۶۸ درصد پاسخ‌گویان اعتقاد دارند که هویت تاریخی شهر بم، به‌خصوص ارگ تاریخی، حفظ نشده است. میانگین محاسبه‌شده و سطح معناداری محاسبه‌شده در ناحیه آلفای ۰,۰۵ هم این یافته‌ها را تأیید می‌کند.

جدول ۱: نتایج آزمون برای درک وضعیت متغیرهای بافت تاریخی و هویت باغ‌شهری در اثر فرآیند بازسازی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	خطای میانگین	سطح معناداری
حفظ هویت باغشهری	۲,۳	۱,۱۶۶	۰,۷۵۰	۰,۰۲۷
حفظ هویت تاریخی	۲,۴	۱,۱۴۶	۰,۰۶۹	۰,۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

امروزه نشانه‌های شهری با توجه به مباحثی که در مبانی نظری هم اشاره شد، جزئی از هویت یک شهر هستند که گاهی باعث تمایز یک از شهر از دیگر شهرها می‌شود. بعضی از این نشانه‌ها که باید در فرآیند بازسازی مورد توجه قرار گیرد عبارت‌اند، از مشابه سازی مرکز شهر، بازار، میداين و چهارراه‌های مهم. به هر جهت ساکنان قبل از وقوع حوادث با این نشانه‌ها زندگی کرده‌اند و آنها را جزئی از هویت شهر می‌دانند. با توجه به اهمیت موضوع، ساخت و ساز نشانه‌ها در فرآیند بازسازی از دید ساکنان شهری مورد سنجش قرار گرفت با توجه به اطلاعات به‌دست آمده جامعه نمونه اعتقاد دارند که نشانه‌ها تا حدودی رعایت شده است. البته ارگ تاریخی بم با این که در بعد هویت تاریخی مورد بررسی قرار گرفته است، اما یک نشانه ماندگار برای شهر بم به‌شمار می‌رفته که در فرآیند بازسازی جدا از نحوه ساخت و ساز آن، که از دید کارشناسان دارای ایراداتی می‌باشد، اما از دید عموم مردم مثبت ارزیابی شده است؛ حداقل در این که نام آن زنده است. یافته‌های آماری هم با توجه به این که سطح معناداری به‌دست آمده ($p\text{-value}=0.000$) می‌باشد، نشان دهنده رضایت بالای ساکنان از عملکرد عوامل مرتبط با حفظ نشانه‌های شهری در فرآیند بازسازی است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که در مورد هویت مسکن هرچند با ظاهر گذشته تا حدودی متفاوت است، اما میزان رضایت جامعه نمونه در این زمینه هم بالا است.

در مورد بعد فرهنگی هویت با توجه به این که سطح معناداری به دست آمده بزرگ‌تر $0/05$ آلفا است، نشان می‌دهد که حفظ هویت فرهنگی در فرآیند بازسازی در شهر بم مورد غفلت واقع شده است. در مورد بعد تاریخی با تأکید بر بازار بم فرض $H1$ بر این نکته تأکید دارد که در فرآیند بازسازی، هویت بازار بم حفظ شده است. همان‌طوری که (جدول ۲) نشان می‌دهد سطح معناداری محاسبه شده در خصوص رد $H0$ در ناحیه آلفا $0/01$ معنادار نبوده، بدین ترتیب می‌توان فرض $H1$ را به نفع $H0$ رد نمود و پذیرفت که در فرآیند بازسازی هویت فرهنگی مورد توجه قرار نگرفته است. همان‌طوری که اشاره شد، هویت تاریخی از دید جامعه نمونه در فرآیند بازسازی حفظ نشده است، در همین راستا جامعه نمونه معتقد هستند که ساخت و ساز مدرن تأثیری در تغییر در بافت تاریخی نداشته است. همچنین در مورد مطابقت فرهنگ و عمومی و بومی با ساخت و ساز در مجموع با توجه به سطح معناداری بدست آمده ($p\text{-value}=0.417$) از آزمون T و میانگین پاسخ‌های به دست آمده $2/33$ و با توجه به بزرگ‌تر بودن سطح معناداری از $0/05$ از دید جامعه نمونه بازسازی مطابق با فرهنگ بومی منطقه نمی‌باشد، چون بسیاری از مصالح به کار رفته در ساخت و ساز از مصالح جدید می‌باشند که در فضاهای جغرافیایی دیگر به کار رفته است.

جدول ۲: نتایج آزمون T برای درک تأثیر متغیرهای بافت تاریخی و هویت باغ‌شهری در اثر فرآیند بازسازی

متغیر	تعداد جامعه نمونه	میانگین	انحراف معیار	خطای میانگین	سطح معناداری
حفظ نشانه‌های شهری در فرآیند بازسازی	۲۸۰	۳.۹۷	۱.۸۵۹	.۱۱۱	.۰۰۰
حفظ هویت مسکن	۲۸۰	۳.۳	۱.۰۴۵	.۰۶۲	.۰۰۰
حفظ هویت فرهنگی	۲۸۰	۳.۱	۱.۲۴۸	.۰۷۶	.۱۸۰
حفظ هویت بازار بم	۲۸۰	۲.۷	۱.۲۰۵	.۰۷۲	.۰۶۲
آیا ساخت و ساز مدرن هویت بافت تاریخی را دگرگون کرده است.	۲۸۰	۲.۶	۱.۲۲۵	.۰۷۳	.۰۰۰
تا چه حد ساخت ساز اماکن عمومی مطابق با فرهنگ بومی منطقه است؟	۲۸۰	۲.۳	۱.۰۶۸	.۰۶۴	.۴۱۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

یکی از ابعاد هویتی، ویژگی‌های فردی شهروندان می‌باشد. در این تحقیق، همان‌طوری که قبلاً مطرح شد، احساس بیگانگی، احساس تعلق خاطر به عنوان هویت فردی در نظر گرفته شده است که در ارتباط با بازسازی است. در مورد احساس بیگانگی با محیط جدید در صورت‌بندی آن بر عدم رضایت شهروندان مرتبط با نقش بازسازی تسریع دارد در واقع H0 بیانگر احساس بیگانگی ساکنان است. در همین راستا همان‌گونه که (جدول ۳) نشان می‌دهد، سطح معناداری محاسبه شده در خصوص رد H0 در ناحیه آلفا ۰/۰۱ معنادار بوده و مبین آن است که ساکنان در بعد از بازسازی از شهر بم احساس بیگانگی نمی‌کنند، بدین ترتیب می‌توان فرض H0 را به نفع H1 رد نمود و پذیرفت که ساکنان در بعد از بازسازی احساس بیگانگی نمی‌کنند، اما در مورد گویه‌های احساس تعلق خاطر و عملکرد مسؤلان به ترتیب با توجه به سطح معناداری به دست آمده ۰/۸۲۲ و ۰/۴۱۰ که بالاتر از ۰/۰۵ است. نشان‌دهنده آن است که احساس تعلق شهروندان از زندگی در بم بالا نیست، همچنین آنان عملکرد مسؤلان در موضوع حفظ هویت را ضعیف ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۳: نتایج آزمون T برای درک تأثیر متغیرهای بافت تاریخی و هویت باغ‌شهری در اثر فرآیند بازسازی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	خطای میانگین	سطح معناداری
در حال حاضر تا چه میزان در شهر بم احساس بیگانگی می‌کنید؟	۳,۵	۱,۷۵۱	۱,۰۶	۰,۰۰۰
آیا بعد از بازسازی احساس تعلق خاطر شما به همچنان وجود دارد؟	۲,۱	۱,۲۰۶	۰,۷۳	۰,۸۲۲
عملکرد مسؤلان نسبت به بازسازی مراکز تاریخی و میراث فرهنگی شهر	۲,۵	۱,۳۲۸	۰,۲۷۰	۰,۴۱۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به اهداف و فرضیات تحقیق جهت تعیین رابطه بین متغیر مستقل، یعنی عملکرد متغیرهای وابسته و حفظ نشانه‌های شهری در فرآیند بازسازی، هویت مساکن، هویت فرهنگی، هویت تاریخی و میزان اثرگذاری متغیر مستقل بر متغیرهای وابسته از تحلیل رگرسیون تک متغیره استفاده شد.

با توجه به این که سطح معناداری به‌دست آمده در متغیر حفظ نشانه‌های شهری (۰/۰۴۴) از ۰/۰۵ کوچک‌تر است، می‌توان نتیجه گرفت متغیر مستقل عملکرد مسؤلان تغییرات متغیر وابسته (نشانه‌های شهری) را تبیین می‌کند. از طرفی هرچه بتا و تی به‌دست آمده بزرگ‌تر و سطح معناداری (Sig) کوچک‌تر باشد، متغیر مستقل تأثیر شدیدتری بر متغیر وابسته دارد. با توجه به نتایج رگرسیونی بین دو متغیر عملکرد مسؤلان در فرآیند بازسازی و حفظ هویت مساکن (Sig= 0/000) کوچک‌تر از ۰/۰۵ است می‌توان ادعا کرد که متغیر مستقل تأثیری در در حفظ هویت مساکن دارد. تحلیل خروجی‌های رگرسیونی دو متغیره بین متغیر عملکرد مسؤلان و متغیرهای وابسته هویت فرهنگی و هویت تاریخی بیانگر تأثیر کمی (۱/۱۷) و (۲۶/۴) متغیر مستقل در متغیرهای وابسته است، یعنی در ارتباط با تأثیر عملکرد مسؤلان در حفظ هویت فرهنگی تنها ۱۷/۸ درصد دخالت دارند و درصدهای باقیمانده به عوامل دیگر بر می‌گردد، که دلایل آن را باید در برنامه‌ریزی از بالا به پایین، آشنا نبودن مشاوران به منطقه مورد مطالعه و دخالت بیش از مجریان، عدم مشارکت دادن مردم در فرآیند بازسازی دانست. (جدول ۴)

جدول ۴: تحلیل رگرسیون جهت تأثیر متغیر مستقل (عملکرد مسؤلان) بر ابعاد هویت

متغیر مستقل	متغیر وابسته	R ²	سطح معناداری
عملکرد مسؤلین	حفظ نشانه‌های شهری در فرآیند بازسازی	۰,۵۴۷	۰,۰۰۰
	حفظ هویت مساکن	۰,۷۸۲	۰,۰۰۰
	حفظ هویت فرهنگی	۰,۱۷۸	۰,۰۰۳
	هویت تاریخی (حفظ هویت بازار بم-ارگ بم)	۰,۲۶۴	۰,۰۰۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۶- نتیجه‌گیری

بلایای طبیعی امروزه به‌طور پیوسته سکونتگاه‌های انسانی را تهدید می‌کند. وقوع بعضی از این بلایای طبیعی توانسته است خسارات زیادی را بر سکونتگاه‌های انسانی وارد آورد. در این رابطه حفظ هویت شهر از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در رسیدن به حیات و سرزندگی، تعاملات و محیط‌های اجتماعی سابق

شهر و رسیدن به محیط شهری مطلوب و ایده‌آل مردم سانحه‌دیده خواهد بود. زلزله صبحگاه دی ماه ۱۳۸۲ یکی از مخرب‌ترین بلایای طبیعی بوده که در سال‌های اخیر در کشور ما رخ داده است. در اثر زلزله بافت فیزیکی و کالبدی مسکن بم با توجه به نوع اقلیم خود که از جنس خشت و گل بوده، نابود شده است. در ابتدای وقوع زلزله پناه‌گاه‌های موقتی برای ساکنان باقی‌مانده در نظر گرفته شده است، اما بعد از مدتی بهترین کار بازسازی و یا تغییر مکان بم مطرح شد. با توجه به هویت تاریخی بم و خواست مردم تصمیم گرفته شده که بم در سر جای خود ساخته شود.

در مباحث بازسازی الزاماتی را باید مورد توجه قرار دهیم. یکی از این الزامات حفظ هویت بم است. بم با توجه به منطقه خاص اقلیمی، کویر، باغ‌شهری بودن و مهم‌تر از همه وجود ارگ باستانی بم از یک موقعیت ویژه برخوردار بوده، بر همین اساس بسیاری از ساکنان و کارشناسان نگران از بین رفتن گذشته تاریخی بم بوده‌اند. به هر جهت ارگ بم دو باره بازسازی می‌شود. با توجه به موقعیت استثنایی بم، مهم‌ترین مسأله، حفظ هویت باغ‌شهری، تاریخی و فرهنگی می‌باشد در این راستا وضعیت هویتی بم در بعد از بازسازی از دید ساکنان مورد ارزیابی قرار گرفت. با توجه به این که هویت هر شهری به واسطه ویژگی‌های بصری محیط آن شناخته می‌شود. ابتدا نشانه‌های ظاهری بم مورد بررسی قرار گرفته است که جامعه نمونه از این وضعیت احساس رضایت داشتند و معتقد بوده‌اند که تا حدودی نشانه‌های شهری بم مورد توجه قرار گرفته است، اما در مورد هویت تاریخی و فرهنگی جامعه نمونه با توجه به سطح معناداری به دست آمده اعتقاد دارند که هویت تاریخی و فرهنگی شهر بم در فرآیند بازسازی مورد غفلت واقع شده است.

همچنین جامعه نمونه اعتقاد دارند که هرچند با شهر خود احساس بیگانگی نمی‌کنند، اما تا حدودی از میزان تعلق خاطرشان به شهر بم کاسته شده است. در پایان تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که عملکرد مسؤلان نسبت به حفظ هویت شهر بم ناچیز بوده است و تنها در حفظ نشانه‌های ظاهری شهر و ساخت مسکن موثر بوده‌اند.

کتابنامه

۱. احمدی، حمید. (۱۳۸۵). "هویت ملی ایرانی" نامه پژوهش. نامه فرهنگ، سال سوم شماره ۱.
۲. احمدی، حسن. (۱۳۷۱). ارزیابی طرح بازسازی قصر شیرین، دانشگاه تهران، دانشکده هنرهای زیبا.

۳. احمدی، حسن. (۱۳۷۹). مشارکت مردم در بازسازی شهرهای زلزله زده، مطالعه موردی شهرهای رودبار و منجیل. دانشگاه تهران. دانشکده هنرهای زیبا.
۴. اشتریان، کیومرث. (۱۳۸۵). «سیاست، هویت، ملاک‌ها و معیارهای هویت». مجموعه مقالات همایش ملی سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران. مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۵. آيسان، یاسمین و دیویس، یان. (۱۳۸۲). معماری و برنامه ریزی بازسازی. ترجمه علیرضا فلاحي. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۶. بهزادفر، مصطفی. (۱۳۸۶). هویت شهر نگاهی به هویت شهر تهران. نشر شهر.
۷. حجت، عیسی. (۱۳۸۴). «هویت انسان ساز، انسان هویت پرداز، تأملی در رابطه هویت و معماری». نشریه هنرهای زیبا. شماره ۲۴.
۸. درابک، توماس ای؛ جرالد جی. هواتمر. (۱۳۸۳). مدیریت بحران، اصول و راهنمای عملی برای دولت‌های محلی. انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری تهران.
۹. حناچی، پیروز. (۱۳۸۳). «گزارش، مجموعه مقالات کارگاه تخصصی تدوین منشور توسعه پایدار بم». وزارت مسکن و شهرسازی. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری.
۱۰. شماعی، علی؛ احمدپور، احمد. (۱۳۸۵). بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا. انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. علی اکبری، حسن. (۱۳۸۵). «تبیین هویت اسلامی و انقلابی در سند چشم‌انداز». مجموعه مقالات همایش ملی سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران. مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۱۲. عینی فر، علیرضا. (۱۳۸۳). «تدوین مدلی نظری برای توسعه پایدار بم». مجموعه مقالات کارگاه تخصصی تدوین منشور توسعه پایدار بم. وزارت مسکن و شهرسازی مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
۱۳. اورنگ، ملاحظت. (۱۳۸۶). سنجش کیفیت محیط در بازسازی‌های پس از سانحه مطالعه موردی: فضاهای عمومی شهر بم، پایان نامه کارشناسی ارشد گروه برنامه ریزی شهری و منطقه ای دانشگاه تربیت مدرس تهران به راهنمایی دکتر مجتبی رفیعیان.
۱۴. فلاحت، محمد صادق. (۱۳۸۴). «نقش طرح کالبدی در حس مکان مسجد». نشریه هنرهای زیبا. شماره ۲۲.
۱۵. فلاحت، محمد صادق. (۱۳۸۵). «مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن»، نشریه هنرهای زیبا. شماره ۲۶.

۱۶. شکویی، حسین. (۱۳۷۷). *اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا*. تهران: انتشارات گیتاشناسی.
۱۷. وهابزاده، نغمه. (۱۳۸۵). «ساماندهی سیمای شهر حرکتی در جهت ارتقای کیفیت محیطی». *فصلنامه جستارهای شهرسازی*. سال پنجم. شماره ۱۷ و ۱۸.
۱۸. محمدی آبا، سمیه. (۱۳۸۷). *شناسایی و ارزیابی فرصت‌های توسعه ناشی از زلزله باتاکید بر ابعاد کالبدی شهر مورد: شهریم*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهر دانشگاه زاهدان. به راهنمایی دکتر علی حاجی نژاد.
۱۹. منبری، مهدی. (۱۳۸۳). *شهرسازی، هویت، شهرهای جدید*. (گزارش) شماره ۴۳.
20. Enarson, E. (2000). "Gender issues in natural disasters: talking points and research needs". ILO InFocus Programme on Crisis Response and Reconstruction Workshop.
21. Houtum, H. van. (2001). The cow as sacrifice-animal for the network society (in Dutch), *Geografie*, 2001
22. Konishi, Y. (2005). "Creative reconstruction following the great Hanshin-Awaji earthquake", paper presented at the Coordination Meeting on Rehabilitation and Reconstruction Assistance to Tsunami-affected Countries, Manila, March 18.
23. Mas Bermejo, Pedro, (2006). *Preparation and Response in Case of Natural Disasters: Cuban Programs and Experience*, *Journal of Public Health Policy*, 006, 27, 13–21.
24. O. B. Rotim, James, Jason Le Masurier and Suzanne Wilkinson, (2006), *The regulatory framework for effective post-disaster reconstruction in New Zealand Third International Conference on Post-Disaster Reconstruction: Meeting Stakeholder Interests*. I-Rec, May 17 - 18, 2006, Florence, Italy paper presented at InFocus Program on Crisis Response and Reconstruction Workshop, Geneva, available at: enarson@uswest.net, <http://online.northumbria.ac.uk/geography/research/gdn/resources/ilo-talking.doc> (accessed May 3-5).
25. Shah, Naunehal (2005). *Disaster Risk Management Program, Earthquake Reconstruction and Rehabilitation Authority, Pakistan*.
26. Shaw, R. (2006). "Indian Ocean tsunami and aftermath: Need for environment-disaster synergy in the reconstruction process", *Disaster Prevention and Management*, Vol. 15 Iss: 1, pp.5 – 20.
27. Yaoxian, Ye, (2006). *Chinese experience with post natural disaster reconstruction*, China Architectural Design and Research Group